

ВУК ДРАШКОВИЋ И ГРОБ И РОБ

Copyright © 2020, Вук Драшковић
Copyright © овог издања 2020, ЛАГУНА

Фотографија на корицама © Историјски архив у Панчеву

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Рече Исус:

*„Који цар, кад ђође у рай да се сукоди са дру-
ијем царем, не сједне најирије и не ђосавјеиује
се да ли је моћан среси са десей хиљада онои
шио иде на њеи са двадесей хиљада?*

*Ако ли није, он ђошаље изаслансиво док је
онај још далеко и моли за мир.“*

Јеванђеље по Луки, 14: 31-32

Садржај

Aix-en-Provence	9
Кнежев саветник	32
Роб на галији	57
У ћутању је сигурност	80
Са Хитлером	104
Бородинска битка у Прагу	123
Распевана краљевина	147
Волео бих да се нисам ни родио	167
Крајња нужда	191
Дворац Белведере	222
Боље гроб него роб	235
Вера и Саша	255
Гроб за дневнике	283
Мртав, а пише	316
О аутору	343

Aix-en-Provence

Ништа од овога неће бити објављено у недељнику *Јуџославија*, чији сам власник и главни уредник. Неће, можда, бити објављено нигде и никада. Пишем у бесу, натопљеном срамотом и страхом, а не знам хоћу ли моћи да наставим и докле.

Екс ан Прованс је градић само тридесетак километара удаљен од Марсеја. Овде се суди убицама краља Александра, а не у Марсеју, где је убијен. Због тога што су атентатори, пре злочина, лажно пријавили Екс ан Прованс као своје пребивалиште. Једног од њих, који је пуцао у краља, насмрт су претукли разбеснели грађани. Док је још дисао, крвав и суманутог погледа, чак се и насмешио, осветнички и победнички, када ме је опазио и препознао, док сам, стојећи изнад њега, вриштао и шкрипао зубима.

Нећу ни име да му споменем. Ни њему, ни троици саучесника из тог чопора зликоваца, којима се суди у овом дивном градићу хиљада фонтана, у барокној згради, у Булевару Мирабо. Презнојавам се од сазнања да бих, у судници, уместо оловке, радије у руци држао пиштољ или нож. Као новинар, прошао сам Велики рат, а да нисам никога убио, нити сам употребио ни пушку, ни бомбу, ни бајонет. Од 9. октобра 1934, од кукавичких хитаца у груди краља Југославије, ја сањам да убијам и срећан сам у тим сновима. Сањам да убијам и зубима, као звер. И питам се, кад се пробудим, има ли разлике, и која је то разлика, између моје подивљале мржње и мржње људи који су убили Александра, а говоре истим језиком којим говорим и ја.

Морам да застанем, да се мало смирим... Рука, десна, у којој ми је оловка, толико је подрхтавала да нисам могао, дуже од сат времена, да напишем ни слова. Извештаје из суднице за своје новине пишем на машини, споро и са много грешака, јер ми подрхтавају обе руке, па промашујем слова на типкама. Моја супруга Валентина била се много уплашила кад сам јој јавио шта ми се дешава. Посумњала је, као што сам и ја био посумњао, на Паркинсонову болест. Француски лекари су брзо одбацили такву дијагнозу, али нису открили шта је у питању. Руке ми се тресу само док пишем, и само док пишем о

марсејском атентату и суђењу у Екс ан Провансу. Закључио сам да очајање и бес у мени покрећу руке на побуну.

Јуче беше сунчан дан. Пред залазак сунца, прошетам са Стеваном Пушкарићем, извештачем београдског листа *Време*, до Фонтане четири делфина. За све који га познају, Стеван Пушкарић је Стева Пушка, или само Пушка. Ја сам превалио четрдесету, а он је седам година млађи од мене. Седимо дуго, и ћутимо, на једној каменој клупи, на којој је, према причама овдашњих старијих мештана, често седео Емил Зола док је живео у Екс ан Провансу.

„J'accuse!“, проговорих гласно и огорчено.

Пушка се смешка загонетно, припаљује цигарету.

„А кога то оптужујеш, Месечино?“, дрмну ме за колено.

Моје презиме, Јовановић, одавно је избрисано. Живи још само у крштеници. Од искрцавања српске војске на Крф 1916, Месечина је постало моје презиме и име. За све сам Лука Месечина, или само Месечина. Тако се и потписујем у новинама.

„Оптужујем Америку, Британију и Француску. А нарочито Француску... Јебао их Адолф Хитлер!“, опсовах и зачудих Стевана.

„Теби, Месечино, као да и мозак подрхтава“, обречну се он.

„Да, да... лудим, Пушко, јер видим што виде и сви који су себе ослепели... Амерички конгрес одбио је да ратификује Версајски споразум. Понизили су председника Вилсона. Добио је мождани удар и умро осрамоћен. Повукла се Америка из Европе, Британија сплеткари против Француске са ким год стигне, Мусолини черечи Абисинију и спрема се да прогута Албанију и нашу обалу Јадрана, а Хитлер хипнотише Немце и прети осветом и новом поделом Европе... Не признаје Версајски уговор, спрема се да поврати Рур и Сар, тражи Судете, хоће да Немачкој припоји Аустрију. А Француска...“

„Ја Хитлера у томе подржавам“, рече Пушка.

„У чему га подржаваш?“

„Нека узме Аустрију, а дао бих му и Мађарску. Да скине те државе нама са врата. У Бечу и Пешти су сви и свачији штабови за рушење Југославије.“

„Тај лудак ће добити све што хоће... Читаш ли новине, слушаш ли радио? Хитлер је главна звезда у Француској, у Британији, у Америци. Сви му се диве, сви му се додворавају... *Фиџаро* пише: Хитлер је Немачка, а Немачка је Хитлер! Јебао их он. И *Фиџаро*, и *Гардијан*, и *Њујорк џајмс*, и политичке вође овог декадентног света који себе назива демократским.“

„Куд неѡаде она хајдучица?“, наљути ме тим питањем, јер разумех да није ни слушао шта сам говорио.

„Ја о Хитлеру, а ти о неѡакој хајдучици... Иде-мо“, подигох се са клупе.

„Све сам чуо, хоћеш да ти поновим? Размишљао сам о оној Францускињи, правници са Сорбоне, коју истераше из суднице... Каква храброст и каква... Много је лепа, Месечино... Што си смркнут? Прo-шетајмо до обале.“

Доста снажан ветар дувао је с мора и подизао таласе. Свратисмо у један стари хотел. Пушка поручи коњак *Најолеон*, а ја сок од нара. Убрзо, у тај мали бар, десно од рецепције, уђе старац у адмиралској униформи и у пратњи старије даме. Седoше за сто у ћошку.

„Он је, Пушко“, пришапнем Стевану.

„Ко?“

„Српска мајка“, одговорих, устадох и кренух према старцу.

Гологлав, у цивилном одећу, заузех војнички став мирно, десну руку подигох ка челу, у војнички поздрав, и повиках гласно, можда и превише гласно, на француском:

„Славни адмирале, неописива је част мени, југословенском новинару, а вашем војнику до краја мог живота, да вас поздравим!“

У бару настаде тишина. Сви гости ћуте и гледају према нама.

Адмирал Емил Гепрат, који је, у Великом рату, стекао надимак Српска мајка, са напором се придиже са столице, војнички отпоздрави и рече:

„Узбуђен сам и дубоко дирнут, драги српски пријатељу!“

Представи ми госпођу Маргит, своју рођаку, и замоли ме да седнем за њихов сто. Придружи нам се и Пушка.

„Кажете да сте обојица новинари. Сигурно пратите ову срамоту од суђења убицама великог Александра“, рече адмирал и уздахну. „Желео сам да будем у судници, али сам одустао чим сам прочитао у новинама каква је оптужница. И кад сам сазнао да француска влада инсистира да се Италија и Мађарска не доводе у везу са злочином. Наша кукавичка влада тражи да се тим монструмима суди као обичним криминалцима!“, тресну песницом о сто.

„То нас много боли, господине адмирале“, одговорих.

„Опростили сте нам што нисмо сачували Александра од међународних разбојника, па је пао у Француској. Ово што сада ради наша влада, никада

нам немојте опростити... Никада!“, поново удари дланом по столу. „Версајски уговор је мртав, а мртав је и рођен, како је Александру рекао маршал Фердинанд Фош. Немачка нам се предала неразоружана. Њу је требало окупирати и раскомадати... Тај цин се придиже, а Француска трули... Хитлер сада нема више од десет дивизија, а ми, само у рурској и сарској области, држимо дупло више војника него што их има сва Немачка... Ударити, одмах ударити!“, закашља се и отпи неколико гутљаја воде.

„Крокодил се убија док је мали“, цитира Пушка француску пословицу.

„Наравно, баш тако“, рече адмирал Гепрат. „Говоримо то садашњим нашим генералима, и ја, и сви ми, још живи, из Великог рата, али као да говоримо зидовима... Умрли и маршал Фош, и председник Поенкаре, и премијер Клемансо, а Д’Епере, Филип Петен, ја и остали старци примакли се гробу... Молим Филипа да покрене трупе на побеснелог Хитлера. Он је, каже ми, рад да то учини, али већина генерала се противи. И већина војника. И већина Француза... Ова Француска није Француска из четрнаесте. А нема ни ондашњих савезника. Нема царске Русије, Америка и Британија неверне, а нема ни вашег и нашег великог Александра“, мени се учинило да се адмиралове очи пуне сузама.

„Емиле драги, уморан си, време је да пођемо у бању“, рече госпођа Маргит, његова рођака.

„Децо моја, Француска умире“, загрли адмирал Гепрат Стевана и мене. Оде некако погрбљен.

Суђење. Почело је 18. новембра 1935, тринаест месеци и девет дана после убиства краља Југославије. Сва тројица убица опуштени и насмејани...

Поново ме издаје рука. На папиру не исписујем слова, него неке кривудавае линије. Са муком, могу да прочитам шта пише.

У холу испред суднице инсталирано је четрдесет и осам телефона за новинаре. Две, директне, телефонске линије су за извештаче из Југославије, а нас је трипут више.

Два су тужиоца: државни Рол и приватни, у име краљице Марије, удовице краља Александра. Бранилац тројице усташа је париски адвокат Жорж Десбон. Дванаест је поротника. Судија је проседи и у образима руменкасти дебељко Де ла Броас. Стално се мешкољи у столици и, бесциљно, листа списе испред себе. Бесциљно, јер их само прелистава.

Кад тужилац прочита оптужницу, из публике, из трећег реда, диже се једна млада и прелепа жена.

Она „хајдучица“ коју је, на Золиној клупи, споменуо Пушка. Узвикну:

„Превара! Издаја!“

„Ко сте ви?“, изненади се државни тужилац.

„Ваша колегиница. Докторирам кривично право на Сорбони.“

„Седите. Ви немате право да говорите“, рече судија Де ла Броас.

„Бенито Мусолини и Анте Павелић су организатори убиства. По француском Кривичном закону, нема разлике између саучесника и непосредног убице, а Мусолини и Павелић нису ни оптужени.“

„Избаците је из суднице!“, нареди судија обезбеђењу.

„Кукавице! Плашите се лудог Хитлера, па се удварате још луђем Мусолинију!“, рече она док су је стражари изводили из суднице.

Убрзо изби нови скандал. Бранилац оптужених усташа Жорж Десбон затражио је да суд одбаци тужбу краљице Марије.

„Ко је та жена? Она није држављанин Француске. Она вређа суверенитет ове државе и њеног правосуђа“, разгаламио се.

„Она је, господине Десбон, краљица Југославије, супруга убијеног краља Југославије“, одговорио је државни тужилац.

„Та странкиња је агресор на устав и законе Француске!“, одговорио је бранилац.

„А ви сте срамота француског правосуђа. Ви срамотите државу Француску, недопустиво вређајући супругу краља који је био велики пријатељ ове државе, и убијен је на њеном тлу. Захтевам да се Жорж Десбон брише са листе адвоката Француске!“

„То није у надлежности овог суда, господине тужиоче“, одговорио је судија.

„У надлежности суда је да Жорж Десбон, због онога што је изговорио, одмах буде удаљен из ове суднице, и ја то, категорички, захтевам!“, подвикнуо је тужилац.

Бранилац тројице усташа избачен је из суднице, а суђење је прекинуто. За свог новог браниоца убице су одабрале адвоката Сент Обена, а Франсоа Лоазан одређен је за новог судију. Краљичин адвокат Пол Боркур молио је, и умолио, Марију да повуче своју тужбу.

„Ваше величанство, данашње околности у Француској срамне су по Француску“, показао ми је писмо које је у Лондон послао краљици. „Нови премијер Пјер Лавал склапа савез са Мусолинијем, са главним убицом вашег мужа. Не дозволите његовим новинарима да кроз блато провлаче и вас и вашег славног супруга. Једнога дана, Француска ће се стидети људи који данас представљају Француску.

Најбоље и најискреније, државни тужилац ће заступати правду. На основу необоривих доказа, које су прикупили господа Владета Милићевић и Роже Бартел, биће проширена оптужница. Судиће се и Анти Павелићу, Ивану Перчевићу и Еугену Кватернику. А судиће се, некад, и Бениту Мусолинију. Не сумњајте у то, Ваше величанство.“

Наставак процеса у Екс ан Провансу одложен је за почетак фебруара 1936. Као да нестале мог туробног расположења када се воз заустави на Београдској железничкој станици, и на перону угледах супругу Валентину и сина Александра.

Први ми притрча син и снажно ме загрли. Тек му је петнаест година, а достигао моју висину. Витак, плавокос на мајку, а очи и обрве моје. И рупица на бради. Војнички ошишан. Не рече ништа. Ни он мени, ни ја њему.

„Скитницио!“, рече Валентина и обеси ми се око врата.

„Судњи дан... судњи дан долази, покајте се, покајте се“, прође поред нас неки брадати мушкарац, дугачке и масне косе, у црној свештеничкој одори.

„Где је Пушка?“, упита Валентина.

„Остао је у Загребу, доћи ће за дан-два.“

„Уделите за леба... моја гладна деца“, галамила је нека дебела Циганка...

Већ данима ништа не записујем. Не могу. Валентина оде на посао, асистент је на Филозофском факултету, а син наш, најчешће, ноћива у гарнизону. Похађа Војну гимназију и обучава се за пилота Шестог краљевског ловачког пука. Командант је потпуковник Божидар Костић, официр преке нарави, упознао сам га кад га је, пред одлазак у Марсеј, примио краљ Александар. „Морамо да имамо најбоље борбене ловце и најбоље пилоте“, говорио је, као да је он краљ, отресито и заповеднички. „Морамо, знам то, али да ли можемо?“, смешкао се Александар. „Морамо и оно што не можемо!“, одговорио је потпуковник, опет наредбодавно.

Одлутах. Устанем, попијем кафу и доручкујем, прегледам новине, па одем до редакције својих новина. Осамим се у канцеларији, читам рукописе, телефонирам понекоме, кренем да напишем неки коментар, брзо одустанем. „Ви сте лажов, господине Јефтићу!“, почнем тако текст, намеран да се наругам јадиковкама доскорашњег премијера због тога што је смењен. Измислио је да је, испуштајући душу, Александар рекао: *Чувајте ми Јујославију!* Ја сам,

пре Богољуба Јефтића, тадашњег министра спољних послова, дотрчао до устрељеног краља. Био је без свести, једва је дисао, и то у трзајима тела. Ништа није рекао, нити је могао...

Као у Екс ан Провансу, рука ме издала, згужвао сам папир и вратио се кући, у Брегалничкој улици. Писао сам у мислима. Томе лажову, кнез Павле је поверио мандат председника владе. Шепурио се и надимао од уверења да га је, не Павле, него Александар, именовао за стражара над краљевим наслеђем. Довео је државу на ивицу распада. Све „чувајући Југославију“, против себе, а и Србије, окренуо је и ујединио Хрвате, босанске муслимане, већину Словенаца, чак и многе Србе. Морао је да буде склоњен. Од тада не престаје да нариче над собом, тобоже наричући за мртвим Александром.

Кнез Павле је на чело владе довео Милана Стојадиновића, човека изузетних способности, знања и државничке вештине, али мени одбојног, чак и мрског. Професор универзитета, изузетан и правник и економиста и дипломата, ударио је на Александра онда када је и краљу и држави коју је створио било најтеже. Издао га је 1929. и назвао тиранином. Тада сам и ја био таквог мишљења. Почео сам, у бесу, да пишем и уводник за своје новине, али ме је изненадни мождани удар спасао од срамоте. Заиста, овако мислим. И мислим да је Александар погрешио само

у томе што „диктаторски“ мач, који је потегао у јануару 1929, није исукао неколико година раније. Милан Стојадиновић се није покајао. Никада није признао своју грешку. Он сада, убрзано, чини чуда. Придобио је Словенце и муслимане, Корошеца и Мехмеда Спахе, изоловао Хрвате, учврстио савез са Румунијом, Грчком, Турском и Чехословачком, отписао дугове сиромашним сељацима, покренуо јавне радове, изградњу фабрика и путева, привлачи и француске, и британске, и немачке инвеститоре и банкарe... Неспоран је препород државе, али Стојадиновића не прихвата моје злопамћење. *Југославија* је, ваљда, једини аналитички недељник који га не обасипа похвалама.

Невољно пишем о кнезу Павлу. Волео је Александра и Александар му је, бескрајно, веровао. Њега је, тестаментом, именовао за намесника, за наследника, а професора универзитета и свог личног лекара Раденка Станковића и бана Савске бановине др Иву Перовића да Павлу буду десна и лева рука. За живота краљевог често сам виђао кнеза. Одударао је, по много чему, од свог старијег брата. Александар је био плаховит и необуздан, као гром, а Павле тих, ћутљив, увек замишљен и као некуд одлутао.

Александар је презирао дворски протокол и церемоније. Био је војник, а Павле аристократа британског кова. Од Александрове погибије нисам видео кнеза, нити се чуо са њим. Примио је Валентину, када му је саопштила да одлази са Двора и да ће се посветити универзитетској каријери. Кнез јој се захвалио, топло и ласкаво, али јој није понудио да буде и у његовој служби.

„Као да си резервисан према кнезу Павлу?“, рече ми, лукаво и упитно, Стева Пушка једне вечери у хотелу у Екс ан Провансу.

„Нисам, откуда ти то?“, одговорих. „А можда и јесам“, додадох после краћег размишљања.

„Шта му замераш?“

„Ништа му не замерам, него ме нервирају удворице, нарочито новинарске удворице, које пишу оде његовом родослову... Кнегиња руска Аурора га родила, она води порекло од славних племићких породица Трубецки и Демидов, а племићи Трубецки су крвно везани са неким мађарским краљем, а мати кнежеве супруге, кнегиње Олге, била је велика руска кнегиња, ваљда Јелена... Она је, ето, била кћерка великог кнеза Владимира, другог сина руског цара Александра, а отац кнегиње Олге је, опет, спетљан са грчком, данском и британском Круном...“, издекламовах. „Видиш, Пушко, ја сам ти ужичка сељачина, и не сналазим се у том лавиринту аристократије...

не могу да похватам ко је с ким и ко је ту кога, ако ме разумеш.“

„Прешао си у републиканце?“, пецну ме Пушка.

„Не, него у црнорукце“, одговорих му. „А код самог кнеза смета ми што се кити и кинђури... кићанке, ленте, ордење по прсима... Шта ће му то?“

„Шта, за три седмице само си оволико унео у Дневник?“, зачуди се Валентина. Она чита све што напишем.

„Само толико... Размишљаам да све поцепам и да одустанем.“

„Тина, немој да ми нервираш оца“, уђе из своје собе Александар, наш син Саша, како га зовемо. Недеља је, дозволили му да изађе из војничког интерната.

„Чујеш ли, Лука, шта сам му ја? Нисам мајка, него Тина.“

„Ниси, јер изгледаш премладо, не личиш на мајку српског пилота“, одговори он.

„То је лепо чути, Саша. А он ти делује маторо, па му се обраћаш као оцу?“

„Па, погледај га... поседео, побелео, као овца“, насмеја се Саша. „А и у лицу је...“, не доврши, зачу се труба пред вратима.

Стева Пушка и још двојица новинара из листа *Време* довели трубаче. Ненајављено. Сва тројица пити, а трубачи грме: С Косова поља, труба се чује...

Можда незнамаћински, не позвах трубаче у кућу. Дадох им неколико новчаница и затворих врата.

„Живео наш патријарх Варнава!“, узвикну Пушка.

„Зашто живео? Шта се десило?“, уплаши се Валентина.

„Живео, због тога што кличе Великој Србији и моли се за Велику Србију“, одговори Пушка.

„Живела Велика Србија!“, повикаше, у један глас, и Пушкине колеге.

„Живела Велика Србија!“, рече и мој син Саша.

Знао сам да се Пушка руга патријарху, црнорукцима и славољупцима, који нарочито у дане јануарских празника србују страствено и размашу се језицима као сабљама. Валентина и Саша нису их разумели.

„Српске будалетине!“, повика Валентина.

„Зашто смо будалетине? Зашто, мила наша сестро?“, намршти се Пушка, као да се наљутио.

„Зато што хоћете Велику Србију, а нећете ову, много већу од ње.“

„Коју, Тина?“, изнервира се Саша. „Која је Србија већа од Велике Србије?“

„Југославија, сине“, одговори она и прекри очи длановима, да сакрије сузе.

„Валентина, сестро моја Валентина, ми смо се шалили“, нагло се отрезни Стева Пушка. „Мало сам цугнуо... не иде ми се, као што се ни твом мужу не иде, у Екс ан Прованс, на оно мучење од суђења.“

У возу, ка Француској, размишљао о Валентини и њеним сузама. Словенка је, и по оцу и по мајци. Од давног доласка на Балкан, тај мали народ, све до 1918, није живео у истој држави са Србима... Нећу да прецртам ову неистину. Живели су Словенци, вековима, са Србима, трговали са њима, орођавали се са њима, ишли у исте школе, у исту војску, али у држави, у монархији, која није била ни словеначка, ни хрватска, ни српска. Чежња за државом Словена породила је снове о Југославији. До ујутру бих могао да побрајам сањаре и проповеднике сједињења народа и људи истих корена, истог или сличног језика. Од Карађорђевог буне и постављања темеља за обнову државе Србије, није сањана Југославија, него велика српска држава. Срби из Аустроугарске царевине пренели су пламен југословенства и у Србију и у Црну Гору, али се он никада није разгорео. Никада. Од многих у Србији, а нарочито у војсци и цркви, анатемисан је Александар због уједињења са Хрватима и Словенцима. Са „неправославним

туђинцима и српским душманима“. Југославија је за њих била, и онда и сада, гробница и државе Србије, и српске цркве и народа.

Деду Валентининог, Ивана Жолгера, бечког доктора права, Александар је именовао за министра у влади нове државе и члана југословенске делегације на версајском суђењу побеђенима у Великом рату. Жолгер је, што ме је изненадило, говорио српски као да је одрастао у Србији. Готово перфектно, мојим језиком служила се и његова унука Валентина, када сам је упознао у Паризу. По венчању, посетио сам Словенску Бистрицу, родно место Жолгерових. Са свима у том селу лако сам се споразумевао на мом језику...

Стева Пушка прену ме из размишљања. Спавао је у купеу, на седишту поред мог. Хркао је толико гласно да су један младић и девојка замолили кондуктера да их премести у други купе, па смо нас двојица остали сами. Пробуди се он, протрља очи, дограби цигарету и рече:

„Нису они камичак, него су каменчина у ципели!“

„Каква каменчина и ципела? Шта то причаш, човече?“

„Хрватски проблем мора бити решен, а нико га никад неће решити. Шта да радимо?“

„Живео Апис! Живео патријарх! Што заобилазиш српску каменчину у југословенској ципели?“

„Нису то исте каменчине. И Срби који нису за Југославију ипак је, на свој начин, прихватају као проширену Србију. Као оквир за ту Србију, кад се укажу згодне небеске прилике“, насмеја се он, а насмеја и мене. „Хрвати неће никакву Југославију, чак ни као плац на коме ће, кад се њима наместе небеске прилике, заокружити Велику Хрватску. Они хоће да оду из ове државе, а куда, ни сами не знају.“

„Такви су њихов клер и неки политичари, али не и народ, не сви Хрвати, не ни већина њих“, пожелех да прекратим тај разговор.

„Јуче ми, Месечино, нешто повери један човек, веома је обавештен... Павелић се, недавно, тајно са-стао са Мусолинијем и молио подршку за независну Хрватску... Лоше и опасно по нас. А добро је по нас јер је Бенито ту подршку условио предајом Италији скоро целе Далмације...“

„Што је, наравно, Павелић одбио“, не допустих му да доврши причу.

„Напротив. Анте Павелић је на то пристао.“

„Зашто? Ја у то не верујем.“

„Према том мом извору, Мусолини је био шокиран. Ништа више није договарао са Павелићем. Грофу Ђану је, међутим, рекао да је Павелић морална наказа. И рекао му је да му је жао краља Александра. Главу је изгубио због хрватске Далмације, а Хрват Павелић даје му Далмацију као да је џак кромпира.“

„Дуго си и слатко хркао, Пушко. Можда си све то сањао“, покушах да се нашалим, али он се наљути и оде некуд из купеа.

Државни тужилац Рол оптужио је Анту Павелића, Ивана Перчевића и Еугена Кватерника као налогодавце убиства краља Александра. И за њих, правди недоступне, и за тројицу терориста у судници, тражио је – гиљотину!

Стева Пушка је запљескао, па му је судија Франсоа Лоазан запретио избацавањем из сале.

Нека буде запамћено, и да никад не буде заборањено, шта је један Француз, адвокат Сент Обен, бранилац усташа, изговорио у својој завршној речи.

„Оптужени нису ни терористи ни убице. Они су хероји мученичке и католичке Хрватске, коју тероришу православни Срби!“

Смрачило ми се пред очима. Пребледео сам и почео да дрхтим од неке језе, помешане са хладним знојем. Моја Француска. Александрова Француска, коју је називао својом другом отацдином. Наша Француска. Наша узданица, нада и песма рањених и болесних. Креће се лађа француска, са пристаништа солунска... Не, не и не! Овај адвокат из Париза, ова

наказа од човека, то није Француска – хоћу да пришапнем Стеви Пушки, али ме глас издао.

Франсоа Лоазан прочита пресуду. Анте Павелић, Иван Перчевић и Еуген Кватерник, сви изван Француске, сви недоступни, осуђени су на – гиљотину. А тројица усташа, који пресуду слушају у судници, осуђени су да остатак живота проведу у затвору...

Журино ка телефонима, да издиктирамо своје новинске извештаје. Шетка, поред Пушке и мене, она прелепа Францускиња, коју Стева назва хајдучицом. Кад завршисмо диктирање, она проговори.

„А ди сте, липи и мили моји“, залете се најпре према мени, загрли ме и пољуби у оба образа. „Добро си река за оног адвоката... људска мизерија и нациста“, баци се у загрљај и Пушки. „Све сан чула... ама, важно је да су Павелић и она два зликовца попила гиљотину.“

„Вило горска, хајдучице, сестро наша... из ког си краја Далмације?“, отплови Пушка у епски севдах.

„Ја сан вам оточанка, Хваранка... Аница ми је у крштеници, а сви ме зову Ана.“

„Лепа си и прелепа и као Аница, и као Анка, и као Ана, и као... као вила Равијојла“, не скида Стева руку са њеног рамена. „Далматинке fine, лепе сињорине, не знају љубити...“, крену да пева.

„Ко каже да не знају, да не знан“, пољуби га посред усана. „А вас двојица сте из Београда?“

„Јесмо и нисмо“, одговориx. „Сад смо у Београду, ја сам из Ужица, а он из Смедерева.“

„Што се не представите дами? Срам вас било“, смејући се Аница.

„Ја сам Стева, а зову ме Пушка. Он је Лука, а зовемо га Месечина. Занима ли те и кад смо рођени?“, загрли је.

„Мој дида још је у короти за нашим краљем Александром“, рече она...

Одосмо са њом до једног хотела на обали.

Кнежев савешник

Неколико месеци у ову свеску не записах ни слова. Савладали ме били малодушност и осећај да су белешке и растрзана присећања бесмислено траћење и снаге и времена. Изненадни један позив и сусрет, после тог позива, вратише ме вођењу Дневника... Пропуштена збивања попуњавам брзо и летимично.

Стева Пушка није се вратио са мнош из Екс ан Прованса. Остао је у Паризу. Тек у мају појавио се у Београду.

„Кумство се не одбија, Месечино“, загламио је још са врата моје куће.

Седам дана касније, венчао се са Аницом. Преко Данила Грегорића, уредника у *Времену*, она се одмах

запослила у Министарству правде. Срели су се, ето, Аница и Пушка, сасвим случајно, као и Валентина и ја, а све после тога одрадила је нарочита хемија. Аница Бијелић, Хрватица – Југославенка, католикиња, рођена 1910. на Хвару (датум сам заборавио, а био сам га упамтио кад сам, као кум, потписивао њихову венчаницу), постала је Аница Пушкирић.

Крајем јуна, Валентина и ја отишли смо до Златибора, до Шљивовице, села у ком сам рођен. Тих неколико дана, отац Милован и млађи брат Алексанису престајали да ме испитују о суђењу у Екс ан Провансу, и да псују. Мајка моја Ружа само је ћутала и, повремено, белом марамом, која јој је уоквиривала лице, брисала сузе. Крадомице. Радојка, Алексина супруга, понекад би се уплела у разговор, кратко и опрезно, са истим питањем на крају: „Ђевере драги, је ли то могуће?“ На Златибору, у целом крају ужичком, и у Западној Србији, све до Ваљева и Шапца, по селима се још чује језик Херцеговине и Црне Горе, старе постојбине тог народа. Мој брат Алекса остао је у Шљивовици, на дедовини и очевини. На „ђедовини“, како он каже. Са Радојком је изродио три сина и две кћери („двије шћери“), сви су једно другом до ува и млађи од мог Саше. Имао сам још једног брата, старијег, Славољуба, поручника у Краљевој гарди, уби га швапска граната на једном пропланку изнад Добруна.

„Не вјерујем... нећу да вјерујем да је Француска пропала“, рече мој отац за вечером. „Да ја командујем у Паризу, сутра бих грунуо према Берлину!“

„Грунуо је Шваба овамо“, одговорих му. „Причаш да сељацима у Србији никад није било боље. Стоку, воће, жито, све што наша плодна земља рађа, држава откупљује по великој цени. Откуда нашој држави толике паре? Знаш ли то, оче?“

„Мање се краде“, одговори Алекса.

„Још више се краде, брате, али то Швабу не занима. Хитлер је одрешио кесу и купује, по ценама дупло већим од цена у Француској или Италији, све што произведу и узгоје наши сељаци.“

„Зашто, мили ђевере? Швабо мрзи нас Србе“, изненади се Радојка.

„Зато што Немачка није плодна и родна као наша држава, а Хитлеру се жури да производи авионе, тенкове, бродове, подморнице, топове... Он производи оно чиме ће у рат, за који се спрема, а ми му хранимо народ“, рекох неопрезно, а не ни сасвим истинито.

„Од мене га, ако је тако, Швабо више неће куповати ништа“, лупи мој отац дланом о сто. „Неће, вала, па да ми плаћа жеженим златом!“

„Лакше мало, оче“, пожурих да га смирим. „Парама које добијамо од Немачке и ми купујемо авионе, тенкове и топове, и ми се спремамо за рат, ако рата буде.“

„Не спомињи рат, мили ђевере, далеко му проклета кућа“, рече Радојка...

Журим, морам да скраћујем. Половину јула и августа Валентина и ја провели смо на Хвару. Са нашим кумовима Пушким и Аницом. У хладовини, под једним чемпресом, написах коментар за *Јуіославију*, који узбуни многе у Београду и на самом Двору.

Хитлер је умарширао у рајнску регију, а да Француска није ни прстом мрднула. Британија је, лицемерно, само гунђала, а моћна Америка прогласила војну неутралност. Крв је потекла Шпанијом. Фашистичке фаланге генерала Франка удариле су на младу и нејаку републику шпанских рогова у врећи: сиротиње, и радничке и сељачке, комуниста, социјалиста, анархиста, али антифашиста.

Која је ово лудница и срамота лажне и кукавичке демократске Европе и Америке?, овим питањем започео сам коментар. И наставио, пишем по сећању, да грмим против Француске и Британије, које су прогласиле да су неутралне према крви Шпаније, и да псујем, баш псујем, вође у Вашингтону које су подржале генерала Франка, а тиме и његове ратне савезнике Адолфа Хитлера и Бенита Мусолинија! Зашто?, питао сам. Зар само због тога што је црвена и диктаторска Стаљинова Русија притекла у помоћ републици левичара и комуниста? Зашто презиру сопствене грађане, јер хиљаде добровољаца